

Eessõna

2012. aasta oli Eesti Rahva Muuseumile omamoodi üleminekuaasta, mil seni lahendamata suur küsimus sai positiivse vastuse. 21. juunil kiitis Vabariigi Valitsus heaks uue investeringute kava aastateks 2013–2016, mille kohaselt toetab riik ka Eesti Rahva Muuseumi uue hoone ehitust. Nädal hiljem langetatud Eesti Kultuurkapitali nõukogu otsuse järgi eraldatakse ERMi ehitusele täies mahus eelolevate aastate raha, mis laekub Kultuurkapitalile hasartmängumaksu seaduse alusel riiklikult oluliste ehitusobjektide jaoks. Rahastamisotsuste järel asus Riigi Kinnisvara Aktiaselts ette valmistama 2013. aastal algavaid ehitustöid, kuulutades välja ERMi uue peamaja ehitustööde rahvusvahelise riigihanke. Laekunud neljast pakkumisest väljus võitjana Fund Ehitus OÜ.

Samal sügisel, peale suurte strateegiliste otsuste sündimist ja keeruka tööeta-pi lõppu otsustas muuseumijuhi ametist taanduda ERMi direktor Krista Aru, kes eelnenud seitsmel aastal oli olnud kogu muuseumi uue hoone protsessi väsimatu eestvedaja. Aasta lõpus toimunud avalikul konkursil direktori kohale osales 7 kandidaati, kellest 1 end taandas, uueks direktoriks valiti senine Riigikogu liige Tõnis Lukas.

Muuseumi tegemiste seas oli 2012. aastal kesksel kohal uude muuseumihoonesse loodavate eesti ning soome-ugri kultuurilooliste püsinäituste ettevalmistus, mis määras suuresti ka uurimisteede valiku ja välitööde sisu. Näituste ettevalmistusprotsessi on kuraatoritena kaasatud kõik muuseumi teadurid ja kuraatorid, teostusel on abiks muuseumi teised osakonnad ning konsultantide, aga ka kuraatoritena on kaasatud hulk spetsialiste väljastpoolt muuseumi. Näituse ettevalmistamisega seotud välitöödest võib välja tuua näiteks välitööd Avinurme valda, mille eesmärgiks oli uurida ja jäädvustada traditsiooniliste puutööoskuste jätkusuutlikkust ja kohandamisvõimet tänapäeva muutunud oludega. Uuriti ja talletati ka kaasaja eluolu. Ruhnu välitööde käigus uuriti mööblit ja jäädvustati Ruhnu uue kiriku 100. aastapäeva pidustusi. Sügisel tehti välitöid väliseesti kogukondades Kanadas ning Ameerika Ühendriikides. Välitööd soome-ugri rahvaste juurde toimusid septembris Venemaal Mari El'i Vabariigis, fookuses oli eeskätt tänapäeva kultuuri jäädvustamine.

Lähtudes avalikkuse vajadustest ja soovist paremini korrastada muuseumi nõuandvat tegevust rahvakultuuri valdkonnas, moodustati teadusosakonna koosseisus iseseisva üksusena rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus. Üksuse tegevusülesanneteks on populaarteaduslike rahvateaduslike uurimuste teostamine, rahvakultuu-

rialane nõustamine ja koolitamine. Ühena esimestest ettevõtmistest töötati välja ja korraldati suvised õpitoad ERMi valdustes Raadil.

Üks 2012. aasta märgilisemaid sündmusi puudutab muuseumi kogusid. Maa- ilma üks tunnustatuim mälu-uurija, Toronto Ülikooli emeritprofessor Endel Tulving ning tema abikaasa, kunstnik Ruth Tulving tegid otsuse anda oma arhiivid ja raamatukogu üle Eesti Rahva Muuseumile. Arhiivide üleandmist plaaniti alustada juba 2013. aastal. Lisaks tunnustusele esitab selline otsus ERMile väljakutse arenda mälu- ja teadusasutusena.

Muuseumi kogumistegevuse kaasajastamiseks töötati välja mahukas kogude strateegia aastateks 2013–2017, mille raames kirjeldati ja hinnati nii olemasolevate kogude struktuuri kui vaieldi selgeks tulevase arengusuundi. Kultuuriministeeriumi muuseumide arendusprojektide raames algatas ja juhtis ERM ka muuseumidevahelist koostöögruppi, mis analüüsis Pärnu Muuseumi kogusid hinnates nende näitel Eesti regionaalse pärandi terviklikkust.

Näitustegevuse üks strateegilisemaid samme oli ERMi Näituselabori avamine. Labor avati tarbimiskultuuri teemalise näitusega „Ostupalavik: tarbimiskultuur Eestis 1990.–2000. aastatel“, mis käsitles tarbimisühiskonna kujunemist Eestis tarbija vaatepunktist. Näituselabor on pikaajalisem ERMi uute püsinäituste arendusprojekt, mis aitab kaasa uute püsinäituste valmimisele ERMi tulevases peahoones. Selle raames on muuseumil plaanis avada mitmeid näitusi, millel lisaks sisulistele eesmärkidele on kavas lahendada ka tehnilisi küsimusi ja katsetada mitmesuguseid uute püsinäituste elemente. Näituselabor erineb tavalisest muuseuminäitusest selle poolest, et tegu on pidevalt muutuva keskkonnaga. Vahel tegutsevad saalis küllastajatega samaaegselt ka kujundusmeeskond, sisukuraatorid või pedagoogid. Küllastajad saavad osa näituse tegemise protsessist, mis on harilikult varjatud: tehakse ju näitusesaali ukseid muuseumis üldjuhul lahti siis, kui näitus on „valmis“. Näituselabor võimaldab küllastajal näha, aga ka kaasa rääkida, millisesse suunda Eesti Rahva Muuseum oma uute püsinäitustega tüürib. Seesugune Näituselabori kui näituseplatvormi formaat on Eestis uudne, võimaldades muuta näituse selle eksponeerimise ajal museoloogiliste katsetuste alaks, kus muutuvad eksponaadid, tõlgendus, ruum ja sihtgrupid.

Näituseproduktioonile oli pühendatud ka 2012. aasta ERMi traditsiooniline kevadine aastakonverents, mis lähtus vajadusest analüüsida näituste produktsiooni ja nende küllastajapoolset vastuvõttu. Konverentsi ettekanded jaotusid kolme suuremasse valdkonda: näituseproduktioon ja -kujundus, näiteks kasutatud produktsioonimudelid, muuseumitöötajate rollid, kogemused ja identiteet näitusteloome protsessis; museaalid ja narratiivid: erinevate valdkondade temaatiliste eripärade avamine muuseumi kontekstis ning esemete potentsiaal kaasahaarava elamuse pakkujana; küllastajakogemus: valikud ja tasakaalu otsimine muuseumi ja küllastaja vajadustes, aktiivsete kasutajate kaasamine, kaasav ja koostööl põhinev näituseproduktioon. Konverentsi esinejaskond tõi lisaks Eesti uute näituseekspositsioonide valmimisele fookusse ka Euroopa muuseumide kogemuse Taanist, Saksamaalt, Suurbritanniast ja Soomest.

ERMi aastaraamatu mahukama poole moodustavad traditsiooniliselt uurimuslikud artiklid. Neist kaks esimest asetuvad oma teemadega nõukogude aja 1960.–

1970. aastatesse. Etnoloog Kristel Rattuse artikkel „Nõukogude ajal algas autode ajastu: autokasutuskogemusest Nõukogude Eestis Eesti Rahva Muuseumi küsitluslehtede vastuste põhjal“ kirjeldab autokasutuse näitel elu moderniseerumist Eestis ligikaudu 60 aasta jooksul. Vaadeldavasse aega jäi auto muutumine luksuslikust uhkuseasjast igapäevaseks tarbeesemeks, mis tõi omakorda kaasa muutused inimestevaheliste suhete mustrites, aja ja ruumi organiseerimises, elulaadis ja -stiilides. Artikkel põhineb teemajutustustele, mis illustreerivad ühteaegu nii autokasutust nõukogude ajal kui ka nõukogude aega autokasutuse kaudu. Auto andis suurema liikumisvabaduse, hõlbustas ühenduse pidamist eri paikades elavate inimeste vahel, võimaldas ringi reisida või elada samaaegselt nii linnas kui ka maal. Kuigi autode muutumine massiliseks rahvatarbeesemeks iseloomustas sel perioodil suurt osa maailmast, paistavad Eesti autodega seotud teemajutustustest ka selged nõukogude ühiskonnakorraldusest tulenevad erijooned, nagu võimu korraldav käsi või defitsiidimajandus.

Pärandtehnoloog Veinika Västriku artikkel „Rahvakunstimeistrite koondis „Uku“ Eesti kangakudumistraditsiooni mõjutajana“ vaatlleb, kuidas 1966. aastal loodud rahvakunstimeistrite koondis „Uku“ mõjutas eesti kangakudumise arengut nõukogude perioodil. Koondis andis tööd käsitöömeistritele üle Eesti ning enam kui paarikümne aasta pikkuse perioodi jooksul kujunesid välja tekstiilitooted, mis veel tänapäevalgi on äratuntavalt „ukulikud“. Artikkel põhineb arhiivimaterjalidele ja intervjuudele endiste „Uku“ kangakudujatega, käsitledes nii kangakudujate väljaõpet kui ka neile pakutavaid vabadusi ja piiranguid: kui suur oli vaba loomingu osakaal? Millist rolli täitis „Uku“ kunstinõukogu? Kuidas kohaneti turu vajaduste ja materjali defitsiidiga?

Järgmised kaks uurimusartiklit räägivad kultuuripärandi kasutamisest ja tõlgendamisest kaasajal. Kommunikatsiooniuurijate Marke Teppori ja Agnes Aljase artikkel „Kultuuripärandi vahendajad: käsitööharrastajate ja muuseumide koostöö“ tegeleb muuseumikommunikatsiooniga, vaadeldes kogukondade kaasamist kultuuripärandi tõlgendamisse ja loomisse. Artikkel analüüsib Eesti Rahva Muuseumis toimunud käsitööharrastajatele suunatud konkursi „Minu lemmik Eesti Rahva Muuseumi kogudest“ osalejatega tehtud intervjuude põhjal, millised on kogukonna ootused ja seisukohad muuseumi suhtes ning kuidas tajutakse oma rolli kultuuripärandi vahendajatena. Osalusaktsioon „Minu lemmik“ tõi kultuuripärandit tõlgendama ERMiga tugevalt seotud sihtrühma, kellel on huvi ja teadlikkus muuseumi tegevusest ning soov teha koostööd. Konkurss oli suunatud loojatele, kes võtsid ette aja- ja töömahuka ülesande valmistada koopia ERMi kogudes olevast huvi pakkunud esemest või sellest inspireeritud uuslahenduse. Konkursil osalema motiveerisid inimesi eelkõige isiklikud huvid: oskuste proovilepanek, tähelepanu saamine oma töödele või lootus, et valmistatud käsitööese jõuab ERMi kogudesse. Teiselt poolt oli oluliseks innustajaks muuseumi maine kultuuripärandi autoriteedina. Käsitööharrastajad näevad end oluliste kultuuripärandi vahendajatena, kelle kaudu kanduvad edasi pärandvara narratiivid ning nad tõlgendavad ja mõtestavad pärandvara viisidel, mida muuseum oma igapäevapraktikas ei rakenda.

Kultuuripärandist kaasajal räägib ka etnoloogide Ester Bardone ja Epp Tamme artikkel „Suitsusaunapärandi loomisest Võrumaal“. Artikkel on ühelt poolt ajenda-

tud tõdemusest, et pärast eesti etnoloogi Tamara Habichti juba 40 aastat tagasi ilmunud monograafiat „Eesti saun“ pole saunakultuur ja selles aset leidnud muutused eesti kultuuriteadlaste põhjalikumat tähelepanu pälvinud. Teisalt on etnoloog Ester Bardone juhtimisel viimastel aastatel toimunud välitööd suitsusaunapärandi uurimiseks, mis jälgivad laiemalt Lõuna-Eestis toimuvaid protsesse, mis on seotud pärandiloome, identiteedipoliitika, maaelu muutuste ja maaturismi arengutega. Etnoloogilised välitööd keskenduvad eelkõige suitsusauna kui kultuurinähtuse vaimsele poolele. Uuritakse, kuidas suhestuvad pärandiloome protsessis individuaalsed ja kogukondlikud arusaamad ning milline on kohalike inimeste jaoks suitsusauna argine väärtus. Artiklis analüüsitakse suitsusaunatraditsiooni seoseid kultuuripärandi ja kogukonna kultuurilise identiteedi, sh pärandipoliitikaga. Lähemalt jälgitakse mõnede saunaentusiastide isiklikku initsiatiivi pärandikäsitluste vahendamisel kogukonnast väljapoole. Rahvapäraseid arusaamu pärandist vaadeldakse laiemalt UNESCO vaateviiside raamistikus, kuna piirkondliku kultuuri väärtuste ja kultuurilise identiteedi mõistmine toimubki autoriteetsete ja rahvalike pärandidiskursuste dialoogis.

Uurimuslike artiklite osa lõpetab Sigrid Solniku etnoloogiaalase magistritöö raames valminud artikkel „Kõigil peab olema mõnus: kogukonna loomisest ja kogemisest Põhjaka mõisas“. See on üks näide etnoloogias viimastel aastatel taas esile kerkinud toidukultuuri uurimisest. Autor uurib Järvemaal paikneva Põhjaka mõisa restorani töökultuuri, defineerides sealset töötajaskonda professionaalse kogukonnana. Artikli eesmärgiks ongi välja selgitada, millistel alustel on Põhjikal välja kujunenud spetsiifiline kogukond ja kuidas seda kogukonda argipäevases kontekstis taastluuakse. Ja küsimus on selleski, kuidas sellised kogukondlikud suhted mõjutavad küllastajatele pakutava restoranielamuse kujunemist. Põhjikal aitavad kogukonnatunnet luua koht üldiselt, ruum ja ka aeg. Mõisa asukoht suurematest asustatud punktidest eemal tingib selle, et paljud töötajad elavad tööperioodide vältel mõisas, suheldes tihedalt ka töövälisel ajal. Olles kogenud Põhjaka töötaja elu sealse kollektiivi liikmena, leiab autor, et selles eripäras, vanas mõisas asuvas söögikohas on töötajate jaoks esiplaanil eelkõige elustiil, jagatud vastutus ning sügav seotus eesmärgiga teha parimat võimalikku restorani – pakkuda küllastajatele seda, mis on mõnus.

Häid lugemiselamusi!

Tartus 28.8.2013
Pille Runnel